

B&B
VIŠJA STROKOVNA ŠOLA

Diplomsko delo višješolskega strokovnega študija
Program: Poslovni sekretar

PRIMERJAVA GORENJSKEGA IN ŠTAJERSKEGA NAREČJA

Mentorica: Ana Peklenik, prof.

Kandidatka: Tanja Kobal

Žirovnica, januar 2007

IZJAVA

»Študentka Tanja Kobal izjavljam, da sem avtorica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom Ane Peklenik, prof .«

»Skladno s 1. odstavkom 21. člena Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah dovoljujem objavo tega diplomskega dela na spletni strani šole.«

Dne: 3. 1. 2007

Podpis: Tanja Kobal

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici Ani Peklenik, prof., ki je nalogo tudi lektorirala, za njeno pomoč, nasvete in potrpežljivost.

Hvala gospe Julki Muhič za pomoč pri snemanju štajerskega narečja.

Hvala mojim domačim: očetu in materi, možu Tomažu in hčerki Inge za njihovo podporo in pomoč.

Zahvaljujem se sodelavki Tatjani za njeno potrpežljivost.

Zahvaljujem se tudi prijatelju Matjažu, in sicer za pomoč, ko mi je tehnika zatajila.

POVZETEK

V diplomski nalogi predstavljamo posebnosti gorenjskega in štajerskega narečja ter razliko med tema dvema narečjema.

Slovenščina ima namreč dve glavni jezikovni zvrsti: knjižni in neknjižni jezik. Neknjižni jezik ima dolgo in zapleteno zgodovino, je bolj »naravna« oblika, ki nima zapisanih pravil. Omejen je na zasebni krog vsakega posameznika, medtem ko je knjižni jezik mlajši, zanj veljajo pravila, je javen in strokovnjaki sproti natančno spremljajo in zapisujejo njegov razvoj.

Brižinski spomeniki so eno od najstarejših ohranjenih besedil v slovenskem jeziku. To so tri besedila, napisana za bogoslužne namene, in sicer naj bi bili prepisi starejših predlog. Napisana so bila zato, ker naj bi duhovniki verska besedila razlagali v ljudem razumljivem jeziku. V tem času, v 10. stoletju, je bil jezik enoten, kasneje pa se je razcepil na narečja. Sredi 19. stoletja so ga, da bi omogočili sodelovanje med pripadniki vseh treh pokrajin (Kranjske, Koroške in Štajerske), združili v enotni knjižni jezik. Knjižni jezik opazujemo, zapisujemo njegova pravila in besedišče, medtem ko se narečja razvijajo bolj nenadzorovano.

Praktični del naloge temelji na besedilu, ki smo ga s pomočjo znanke »prevedli« v štajersko narečje, na podlagi lastnih korenin pa v gorenjsko narečje, ki se govori v okolici Bleda. Primerjali smo ju s stališča vseh jezikoslovnih ravnin: glasoslovne, besedoslovne, oblikoslovne in skladske.

KLJUČNE BESEDE

- narečje
- knjižni jezik
- gorenjsko narečje
- štajersko narečje

ABSTRACT

In these diploma we represent specialty of dialect of Gorenjska and dialect of Stajerska. We represent differences between Gorenjska dialect and Stajerska dialect.

At the same time we represent how important is the application of Slowene books language respectively universal talk language about communicating between different dialects. Talk language is depending on every individual, book language is younger, it is limited by the special rules written by steps.

The Brižin`s monuments are one of the oldest conserver texts in Slovene language. The Brižin`s monuments are three texts which were writing for worship of God, they were copied from oldest texts. They were wrote easier understanding religion texts for people.

In 10th of century language was uniform and later was to split on dialects.

Between 19th of century was united too one book language, for easier co-operation between people of all three countries (Kranjska, Koroška, Štajerska). The book language we observe, write its rules and vocabulary, while the dialects develop more undercontrol.

The practice part of this diploma based on text. With help of acquaintance we "translated" it in Štajerska dialect, own roots in dialect of Gorenjska talking places around Bled.

We were to compare them from standpoint all of languages rulers: voices, words, forms an declensions.

KEYWORDS

- dialect
- book language
- dialect of Gorenjska
- dialect of Stajerska

KAZALO

1 UVOD	7
1.1 PREDSTAVITEV PROBLEMA	7
1.2 METODE DELA	7
2 NASTANEK SLOVENSKEGA JEZIKA	8
2.1 INDOEVROPSKI PRAJEZIK	8
2.2 PRASLOVANŠČINA.....	9
2.3 NASTANEK SLOVENŠČINE.....	10
2.4 STARA CERKVENA SLOVANŠČINA.....	10
3 BESEDNI JEZIK	13
3.1 SLOVNIČNA TER PRAVOREČNA IN PRAVOPISNA PRAVILA	13
3.2 GLASOVI SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA	14
3.3 BESEDE.....	15
3.4 OBLIKOSLOVJE	16
3.5 SKLADNJA.....	17
3.5.1 SKLADANJE BESED V POVED (UPOVEDOVANJE)	19
4 SOCIALNE ZVRSTI SLOVENSKEGA JEZIKA	22
4.1 SPLOŠNO	22
4.2 DELITEV SOCIALNIH ZVRSTI JEZIKA	22
4.3 KNJIŽNI JEZIK	22
4.4 NEKNJIŽNI JEZIK	22
5 SLOVENSKA NAREČJA	24
5.1 GORENJSKO NAREČJE	25
5.2 ZNAČILNOSTI GORENJSKEGA NAREČJA	25
5.3 ŠTAJERSKO NAREČJE	26
5.4 ZNAČILNOSTI ŠTAJERSKEGA NAREČJA.....	26
6 PRIMERJAVA GORENJSKEGA IN ŠTAJERSKEGA NAREČJA PO POSNETEM GOVORU	29
6.1 BESEDILO V KNJIŽNEM JEZIKU.....	29
6.2 BESEDILO V ŠTAJERSKEM NAREČJU.....	29
6.3 BESEDILO V GORENJSKEM NAREČJU	30
6.4 PRIMERJAVA BESEDIL PO JEZIKOVNIH RAVNINAH.....	31
6.4.1 Glasoslovna primerjava	31
6.4.2 Besedoslovna primerjava	31
6.4.3 Oblikoslovna primerjava	32
6.4.4 Skladenjska primerjava	32
6.5 PRIMERJAVA BESED	33
7 ZAKLJUČEK	35

1 UVOD

1.1 PREDSTAVITEV PROBLEMA

V diplomskem delu želimo predstaviti slovenska narečja, njihovo zgodovino in razliko med narečji ter knjižnim jezikom. Sestavili smo besedilo o peki kruha, ki smo ga »prevedli« tako v gorenjsko kot v štajersko narečje. Primerjali smo gorenjske in štajerske glasove, besede, oblike in stavke/povedi. Pri tem smo v osnovi skušali upoštevati tudi zgodovinski in geografski kontekst.

1.2 METODE DELA

S pomočjo pisnih virov smo ugotavljali razliko med slovenskim knjižnim jezikom, gorenjskim in štajerskim narečjem. Raziskovali smo tudi položaj slovenskih narečij in knjižnega jezika v preteklosti.

V praktičnem delu smo uporabili metodo primerjave. Primerjali smo posneti govor oziroma njegov fonetični zapis. Ugotavljali smo razliko v izgovorjavi besed med štajerskim in gorenjskim narečjem, v besednih pomenih, besednem redu ipd.

2 NASTANEK SLOVENSKEGA JEZIKA

Zaradi današnje podobnosti med večino evropskih jezikov in nekaterimi azijskimi jeziki jezikoslovci domnevajo, da ti jeziki, med njimi tudi slovenščina, izvirajo iz skupnega prajezika. To je bil indoevropski prajezik (praindoevropščina), ki so ga govorili sredi 3. tisočletja pred našim štejetjem na ozemlju vzhodne Evrope in Azije (od vzhodnih Karpatov do Turkeстана ali celo Altaja) in naj bi bil samo eden od številnih prajezikov, oblikovanih po svetu.

2.1 INDOEVROPSKI PRAJEZIK

Indoevropski prajezik se je s preseljevanjem ljudstev razširil iz pradomovine proti Indiji, Mali Aziji in zahodni Evropi; v novih domovinah so posamezna plemena izgubila stik z drugimi ali se premešala, zato se je njihov jezik v novih razmerah razvijal po svoje, kljub temu pa so se ohranile nekatere sorodnosti, ki so opazne še danes.

Indoevropski jezik ni bil nikoli zapisan, znanstveniki so ga deloma obnovili na podlagi današnje sorodnosti med jeziki. Tako besede, ki obstajajo v večini sodobnih indoevropskih jezikov, gotovo izhajajo iz časov praindoevropske skupnosti. Take besede so npr. brat, mati, sestra, vdova, govedo, dati.

Slov.	Rus.	Nem.	Ang.	Lat.	Staroind.
Brat	Brat	Bruder	Brother	Frater	Bhrata
Mati	Mat	Mutter	Mother	Mater	Matar

Glede na glasovni razvoj, tipičen za indoevropsko besedo za število sto, delimo indoevropske jezike na zahodne ali kentumske in vzhodne ali satemske jezike.

KENTUMSKA SKUPINA

germanski jeziki romanski jeziki keltski jeziki grški jezik

nemški
angleški
nizozemski
flamski
danski
norveški

italijanski
furlanski
retoromanski
provansalski
španski
katalonski
romunski

irski
bretonski
velški
škotski

SATEMSKA SKUPINA

indijski jeziki hindujski urdujski bengalski afganistanski maratski	armenski jezik	albanski jezik	iranski jeziki perzijski kurdski
slovanski jeziki		baltski jeziki	
vzhodni ruski beloruski ukrajinski	zahodni poljski lužiškosrbski češki slovaški	južni slovenski hrvaški srbski makedonski bolgarski	litovski letonski

Večina jezikov v Evropi izvira iz indoevropsčine. Ob indoevropski jezikovni skupini je v Evropi razširjena še ugrofinska skupina, h kateri prištevamo madžarski, finski, estonski, laponski in karelski jezik. V Baskiji pod Pireneji govorijo domačini baskovski jezik, ki je verjetno ostanek nekdanjega iberškega jezika iz predindoevropskih časov. Turški jezik govorijo v evropskem delu Turčije, »otoki« turškega jezika pa so ohranjeni tudi v nekaterih evropskih deželah, ki so bile sestavni del turškega cesarstva. (Bešter idr., Na pragu besedila 1)

2.2 PRASLOVANŠČINA

Praslovanščina se je razvila iz indoevropskega jezika. Po razpadu indoevropske jezikovne skupnosti (zaradi selitve) je imela tesnejši stik z indoiransko in germansko jezikovno skupino (dokaz za to so številne besede, ki jih poznajo slovanski jeziki in jeziki omenjenih dveh jezikovnih skupin, ne najdemo pa jih pri drugih indoevropskih jezikih). Najpomembnejšo in najtrajnejšo povezavo je imela praslovanščina z baltsko jezikovno družino, tako da lahko govorimo celo o t. i. baltsko-slovanski jezikovni skupnosti (še danes najdemo v slovanskih jezikih in litovščini približno 40 skoraj identičnih besed).

Domovina praslovanščine je bilo ozemlje med Baltskim in Črnim morjem, v porečjih Dnjepra, Dnjestra in Visle. Pisnih sledov o njenem nastanku ni, domneva pa se, da se je njen razvoj začel med 5. in 7. stoletjem pred našim štetjem.

2.3 NASTANEK SLOVENŠČINE

Ko so se začela praslovanska plamena seliti na vzhod, zahod in jug, njihov jezik ni bil več popolnoma enoten, temveč se je začel cepiti na narečja. Narečne razlike so se zaradi medsebojnega mešanja in mešanja s staroselci, pa tudi zaradi stikov z neslovanskimi sosedi, tako povečale, da so se razvili posamezni slovanski jeziki, vendar so vse do danes ohranili številne podobnosti.

Predniki Slovencev so prišli na današnje slovensko ozemlje že v 2. polovici 6. stoletja. V 9. stoletju so bili naseljeni po vseh vzhodnih Alpah (na vzhodu do Dunaja in na zahodu do Salzburga) in delu Panonske nižine (do Blatnega jezera). Na zahodu so mejili z Bavarci in Romani, na vzhodu pa z drugimi Slovani (predniki Hrvatov) in z Obri.

Ob prihodu v Alpe in na Kras so še govorili praslovanski jezik, kar so znanstveniki dokazali z načinom prevzemanja imen krajev in rek (npr. Ptuj, Celje, Logatec, Sava, Soča, Drava ipd.). Ta imena so namreč prevzeli od staroselcev, predvsem romaniziranih Ilirov in Keltov, in jih prilagodili praslovanskim glasovom.

Praslovanska govorica alpskih slovanskih naseljencev se je počasi spreminjala, se oddaljevala od praslovanščine in dobivala čedalje več potez novega jezika; ohranila pa je nekaj njenih posebnosti, npr. dvojino. V Brižinskih spomenikih (prvih ohranjenih zapisih v slovenskem jeziku iz 10. stoletja) so glasovne posebnosti praslovanščine le deloma ohranjene ali nedosledno uporabljene, kar je dokaz, da gre že za zapis zgodnjega slovenskega jezika, ne več praslovanskega. Iz 14. in 15. stoletja pa so ohranjeni pisni dokazi (npr. Celovski rokopis, Stiški rokopis idr.), da je bila slovenščina v tistem obdobju samostojen slovanski jezik, že sam razcepljen na narečja.

2.4 STARA CERKVENA SLOVANŠČINA

Stara cerkvena slovanščina je bila knjižni jezik, ki sta ga sredi 9. stoletja oblikovala grška duhovnika, brata Konstantin (Ciril) in Metod iz Soluna, ko ju je k sebi povabil moravski knez Rastislav, da bi oznanjala krščansko vero v ljudem razumljivem jeziku, slovanskem jeziku (ne pa v nerazumljivem latinskem ali germanskem). V slovanščino sta prevedla temeljne bogoslužne knjige in se leta 863 odpravila med Slovane. Njuni rokopisi so bili zapisani v posebni slovanski pisavi, glagolici, ki jo je večinoma na podlagi grških začetnih črk ustvaril Ciril.

Ciril in Metod sta med svojim misijonskim delovanjem po Evropi prišla v stik tudi s predniki panonskih Slovencev ter od njih prevzela v staro cerkveno slovanščino nekaj besed, ki so bile značilne samo zanje (npr. križ). Zato sta slovenska jezikoslovca Jernej Kopitar in Fran Miklošič (v 19. stol.) menila, da je bila živa govorna podlaga stare cerkvene slovanščine nekdanja govorica panonskih Slovencev (panonska teorija), torej naj bi bila stara cerkvena slovanščina najstarejša zapisana slovenščina. Pod vplivom te teorije so nekateri slovenski pisci (npr. Levstik) prevzeli marsikatero cerkvenoslovansko besedo ali obliko v sodobno slovenščino, vendar se v širši rabi večinoma niso uveljavile. Mlajši jezikoslovci pa so ob koncu 19. stoletja znanstveno dokazali, da je bila govorna podlaga stare cerkvene slovanščine makedonsko narečje iz okolice Soluna; ta, t. i. makedonska

teorija o nastanku stare cerkvene slovanščine se večinoma priznava še danes. (Bešter idr.: Na pragu besedila 1)

Brižinski spomeniki so eno od najstarejših ohranjenih besedil v slovenskem jeziku. To so tri besedila, napisana za bogoslužne namene, in sicer naj bi bili prepisi starejših predlog.

V Starogorskem rokopisu (16. stol.), ki je nastal na Stari gori pri Gorici, pa so že razvidni sledovi raznih narečij, iz česar je sklepati, da je tudi ta nastal po starejših predlogah. Le-te so potovale iz pokrajine v pokrajino in se narečno spreminjale zaradi različnih prepisovalcev. Hkrati pa so zaradi verske vsebine spodbujale nastajanje enotnega jezika za uporabo v cerkvenih molitvah in pridigah.

V 16. stoletju, to je bilo obdobje protestantizma, so bile natisnjene prve knjige v slovenskem jeziku. Avtor prve knjige je bil Primož Trubar, njen naslov pa je Katekizem in Abecednik. Napisana je v stari nemški pisavi gotici, kasneje pa se je Trubar odločil za latinico, ki sta jo za slovenski jezik prilagodila Sebastjan Krelj in Adam Bohorič (po slednjem se je pisava imenovala bohoričica). V bohoričici so izhajale knjige do sredine 19. stoletja.

Slovenski jezik je bil v 16. stoletju že močno narečno razcepljen. Za boljšo razumljivost na širšem slovenskem območju (Ljubljana je bila sedež škofije) je Trubar kot osnovni jezik vzel dolensko in ljubljansko obarvan jezik.

S prevodom celotnega svetega pisma (Biblije) je Trubarjev knjižni jezik utrdil Jurij Dalmatin.

Prvo slovnico slovenskega jezika je napisal Adam Bohorič. Nemeč Hieronim Megiser pa je izdal slovar štirih jezikov, in sicer nemščine, latinščine, italijanščine in slovenščine.

V 17. in prvi polovici 18. stoletja, to je bilo obdobje protireformacije in baroka, pa se je slovenski knjižni jezik slabo uveljavljal, saj je bil protestantizem prepovedan in knjige večinoma požgane. Eden izmed ohranjevalcev protestantskega jezika je bil Tomaž Hren, ki je večino besedil povzel od Dalmatina in jih nekoliko priredil.

V prvi polovici 18. stoletja pa se je zopet razmahnilo izdajanje slovenskih knjig z versko vsebino. V tem času je bil najboljši slovenski pridigar Janez Svetokriški.

V drugi polovici 18. stoletja, to je bilo obdobje razsvetljenstva, pa se je začelo večati število tiskanih knjig, in sicer ne samo z versko, temveč tudi s posvetno vsebino. Izobraženci so si prizadevali za rabo slovenskega jezika na vseh področjih. Konec stoletja pa so začela izhajati še strokovna dela, med drugim Vodnikove Kuharske bukve.

Dobili pa smo tudi 1. znanstveno slovnico (Kopitar), 1. slovar slovenskega jezika (Kumerdej in Vodnik), 1. znanstveno napisano zgodovino Slovencev (Linhart) in 1. časopis (Vodnik – Lublanske novice).

Od leposlovja pa smo dobili 1. veseloigro (Linhart – Županova Micka), 1. pesniško zbirko (Vodnik – Pesmi za pokušino), 1. pesniški almanah (Pisanice) in 1. tiskano posvetno pesem (Zizenčeli – Zaštitno vošenje te kranjske dežele).

Prvo polovico 19. stoletja je zaznamovala črkarska pravda, to je bila polemika med Kopitarjem in Čopom o uporabi metelčice kot enotne pisave. Kopitar in Čop pa nista imela različnih pogledov samo na pisavo, temveč tudi na pesniški jezik in književnost. Kopitarjev vzor so bile ljudske pesmi, Čopova načela so bila drugačna in v pesništvu jih je uresničil France Prešeren.

V tem času se je kot pisava uveljavila gajica, ki smo jo prevzeli od Hrvatov, za vpeljavo pa je poskrbel Janez Bleiweis, ki je bil urednik Kmetijskih in rokodelskih novic.

V drugi polovici 19. stoletja se je za rabo slovenskega jezika v šolah zavzemal škof Anton Martin Slomšek, saj so celo izobraženci uporabljali nemški jezik. Prva srednja šola v slovenskem jeziku je bila zasebna gimnazija v Šentvidu pri Ljubljani. Za uveljavitev slovenščine se je zavzemal tudi Fran Levstik.

Stanislav Škrabec se je zavzemal za oblikovanje enotnega knjižnega jezika. Ta potreba se je pokazala, ko so slovenski izobraženci iz raznih pokrajin nastopali v javnosti, saj je veljalo načelo, da naj se govori tako, kakor se piše. Škrabec pa je poudarjal, da mora biti knjižni govor razumljiv vsem narečjem, podlaga pa naj bi bila osrednjeslovenska govorica.

Fran Levec je leta 1899 izdal prvi slovenski pravopisni priročnik z naslovom Slovenski pravopis.

Po drugi svetovni vojni se je uporaba slovenskega knjižnega jezika razmahnila tudi v književnosti, gledališču.

Med najpomembnejšimi jezikoslovci prve polovice 20. stoletja je potrebno omeniti Antona Breznika in Frana Ramovša. Breznik je izdal Slovensko slovnico za srednje šole in drugi Slovenski pravopis, raziskoval pa je tudi časnikarski jezik, pri čemer je opozarjal, da si pisci sposojajo tuje izraze, čeprav v slovenščini že imamo svoje.

Fran Ramovš pa se je ukvarjal z raziskovanjem zgodovinskega razvoja slovenskega jezika, med drugim se je posvečal preučevanju narečij. Napisal je Dialektološko karto slovenskega jezika in knjigo Dialekti.

Po 2. svetovni vojni, ko je slovenščina končno postala uradni jezik v Sloveniji, je začel nastajati Slovar slovenskega knjižnega jezika (1970–1991), prvi enojezični slovar celotnega slovenskega besedišča. Redno izhajajo slovnice ter sodobni pravopisni priročniki.

Jože Toporišič je kot urednik, prevajalec in jezikoslovec napisal številne razprave o glasoslovju, oblikoslovju in skladnji.

3 BESEDNI JEZIK

Za človeka je temeljno sredstvo sporazumevanja besedni jezik. Temeljna enota besednega jezika je beseda. Vendar se ljudje ne sporazumevamo le s posamičnimi besedami (npr. današnji, predstava, odpasti, zaradi, bolezen), temveč pri govorjenju/pisanju upoštevamo pravila za skladanje/povezovanje besed v višje enote (npr. v besedne zveze – današnja predstava, zaradi bolezn) in pravila za čutno zaznavno (slušno oz. vidno) oblikovanje besed in višjih enot (tj. pravorečna in pravopisna pravila).

Besedni jezik je torej dogovorjeni sestav (sistem) besednih znamenj in pravil za tvorjenje ustnih in pisnih besedil.

Človek se besednega jezika nauči iz okolja in ga uporablja pri vsakdanjem sporazumevanju v družbi, v šoli pa ga načrtno opazuje, teoretično spoznava njegova pravila in se uri v sprejemanju in tvorbi raznih besedil. Tako si bogati jezikovno znanje in zato jezik uspešneje uporablja.

3.1 SLOVNIČNA TER PRAVOREČNA IN PRAVOPISNA PRAVILA

Beseda je sicer temeljna enota besednega jezika, vendar za sporočanje v danem jeziku ni dovolj le to, da obvladamo posamične besede (slovar) – obvladati moramo tudi slovnična ter pravorečna in pravopisna pravila.

Slovnična pravila urejajo skladanje/vezanje besed v višje enote; učijo nas torej tvoriti pravilne:

- besedne zveze npr. visoko drevo in ne visok drevo,
- povedi npr. Zemlja se je zatresla in ne Zemlja se je zatresel,
- besedila (zveze povedi) npr. Potopis je besedilo o potovanju posameznika ali skupine. Napisan je lahko v prvi osebi; ne pa Potopis je besedilo o potovanju posameznika ali skupine. Napisana je lahko v prvi osebi.

Pravorečna pravila nas učijo pravilnega/knjižnega izgovarjanja besed in višjih enot.

Zajemajo pravila

- o izgovoru glasov v različnih položajih v besedi, npr. gledauka (ne gledalka),
- o naglaševanju besede in o trajanju naglašene samoglasnika npr. čās (ne čas),
- o melodiji, glasnosti, hitrosti in višini govorjenja, o premorih in o barvanju glasov.

Pravopisna pravila nas učijo pravilnega pisanja besed in višjih enot. Zajemajo pravila:

- o zapisovanju glasov s črkami, npr. risba in ne rizba;
- o rabi velikih in malih črk, npr. Dolenjske Toplice / Dolenjske toplice;
- o rabi ločil, npr. Zanima me, koliko je ura. in ne Zanima me, koliko je ura?;
- o deljenju besed, npr. iz-za in ne i-zza;

- o pisanju besed skupaj, narazen ali z vezajem, npr. novomeški ne novo meški;
- o pisanju prevzetih besed, npr. pica in ne pizza.

3.2 GLASOVI SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Jezik uporabljamo v pisni in govorni obliki. V govoru tvorimo besede z glasniki, v pisavi pa s črkami.

Osnovne enote posamezne besede same po sebi nimajo nobenega pomena, dobijo ga šele v pravilnem zaporedju. Primer: beseda sedso v slovenskem jeziku nič ne pomeni, beseda sosed pa ima svoj pomen. Beseda sosed človeku, ki ne zna slovensko, tudi nič ne pomeni, tako da to zaporedje velja samo za naš jezik.

V slovenskem knjižnem jeziku imamo osem samoglasnikov; to so a, e, i, o, u, ozki e, široki e, polglasnik, ozki o in široki o. Vsi knjižni samoglasniki so ustni, zveneči in enoglasniški.

Druga skupina glasnikov so soglasniki. Delimo jih na zvočnike in nezvočnike.

Zvočnikov je 6. To so m, n, r, l, v in j. Vsi so zveneči, vsi – razen m in n – so ustni; m in n sta edina nosnika v slovenskem knjižnem jeziku.

V govoru se tudi zvočniki prilagajajo glasovnemu okolju v posamezni besedi, zato tudi tu nastajajo glasovne različice, prim. izgovor zvočnika m v besedah omarā in simfonija, zvočnika n v besedah sinovi in sinko. Največ različic ima zvočnik v.

Primer: zvočnik v: v besedi siv – pred premorom izgovorimo t. i. dvoustnični u (siu), pred samoglasnikom v ostane v (siva).

Nezvočnikov je 15. Vsi so ustni: nekateri so zveneči, drugi nezveneči.

Parni nezvočniki se v govoru med seboj premenjujejo po zvenečnosti, če jim neposredno sledi nezvočnik. Premene nezvočnikov po zvenečnosti so dveh vrst: zveneči nezvočnik se pred nezvenečim nezvočnikom in na koncu besede zamenja z nezvenečim parom (d v t, npr. dedka), nezveneči nezvočnik pa se pred zvenečim nezvočnikom zamenja z zvenečim parom (t v d, npr. svatba).

Premene po zvenečnosti so v slovenščini večinoma samo izgovorne (glasovne), ne pa tudi pisne (tako govorimo npr. noš, pišemo pa nož). Pojavljajo se zaradi lažje izgovorjave.

SAMOGLASNIKI	SOGLASNIKI		
	ZVOČNIKI	NEZVOČNIKI	
A E I O U		ZVENEČI	NEVZENEČI
	M N R L J V	B D G Z Ž	P T K S Š C Č F H

Tabela 1: Glasovi slovenskega knjižnega jezika

3.3 BESEDE

Besede so dogovorjena znamenja iz glasov ali črk, s katerimi kaj poimenujemo, npr. domačo žival, ki lovi miši, z besedo mačka, vzročno razmerje med dvema dejanjema z besedo ker, vljudno zahtevo z besedo prosim, sporočevalca z besedo jaz.

Vsaka beseda zato nekaj pomeni. Večina besed nima enega samega pomena, temveč jih ima po več (prim. konj 1. domača žival, 2. velik, neroden človek, 3. šahovska figura, 4. telovadno orodje). V slovarju, ki je urejena zbirka besed in njihovih razlag, prevladujejo večpomenske besede; enopomenske besede so redke – večinoma so to nekateri strokovni izrazi (termini, npr. *dobrin* agr. krompir domače sorte s svetlo rumenim mesom, odporen zlasti proti raku).

Z isto besedo torej lahko poimenujemo razne stvari (zato so besede večpomenske) – na drugi strani pa lahko isto stvar poimenujemo z različnimi besedami, npr. domačo žival za čuvanje doma, za lov kot pes, psiček, kuža, kužek, mrcina, pesek, pos ... Zato lahko v vsakem jeziku najdemo sopomenke (sinonime), tj. besede, ki imajo enak oz. podoben pomen.

Čeprav so v slovarju vsakega jezika besede z enakim ali podobnim pomenom, moramo pri govorjenju ali pisanju zelo paziti, s katero besedo bomo poimenovali kakšno stvar – ni namreč vsaka beseda primerna za vsakega naslovnika oz. za vse okoliščine sporočanja; saj tudi z vrstniki govorimo drugače kot s starši, učitelji, policisti, zdravniki ali tujci.

Kot vidimo, besede niso samo nosilke pomena, temveč imajo tudi določeno slogovno (stilno) vrednost. Besede, ki jih lahko uporabljamo v vseh okoliščinah, saj z njimi zgolj poimenujemo določeno predmetnost, so slogovno nezaznamovane. Besede, ki pa razodevajo tudi sporočevalca (npr. njegovo starost, pokrajinski izvor, čustveno razmerje do ubesedovanega ipd.), lahko uporabljamo le v nekaterih okoliščinah; te besede so slogovno zaznamovane. Tako je med sopomenkami pes, psiček, kuža, kužek, mrcina, pos, pesek le ena nezaznamovana (in sicer pes), vse druge pa so slogovno zaznamovane (psiček, pesek, kuža in kužek ljubkovalno, mrcina slabšalno in pos narečno).

Ugotovili smo, da imajo besede pomen in slogovno vrednost. Vendar to še ni vse: vsaka beseda namreč nosi tudi podatke o sebi, tj. o svoji slovnični obliki – beseda knjiga npr. o tem, da je samostalnik, da je ženskega spola, da je v ednini, da ima tudi dvojino in množino, da sestoji iz nepregibnega in pregibnega dela (osnove in končnice, prim. knjig-a) in da se sklanja po prvi ženski sklanjatvi. Vsaki besedi torej lahko določimo besedno vrsto, nekaterim med njimi pa še druge oblikovne lastnosti (samostalnikom npr. spol, število in sklanjatev).

Besede danega jezika so zbrane in popisane v posebnih knjigah, slovarjih.

3.4 OBLIKOSLOVJE

Oblikovna stran besed obravnava slovnične oblike besed.

V slovenščini obstajata dve vrsti besed: besede, ki se jim oblika spreminja (npr. učitelj), in besede, ki se jim oblika ne spreminja (npr. v). Za besede, ki se jim oblika spreminja, pravimo, da se pregibajo; zato jih imenujemo pregibne besede. Besede z nespremenljivo obliko pa so nepregibne.

V pregibnih besedah se spreminja le en del besede, in sicer končni; del besede pred njim pa se ne spreminja. Zato imajo pregibne besede posebno slovnično sestavo – sestojijo iz dveh delov: iz osnove (to je tistega dela, ki se ne spreminja) in končnice (to je tistega dela, ki se spreminja).

Osnova in končnica imata različno vlogo: osnova je nosilec predmetnega pomena (npr. gimnazij- »srednja šola za splošno izobrazbo«), končnica pa ima slovnični pomen, saj zaznamuje spol, število in sklon (npr. -a »ženski spol, ednina, imenovalnik«) ali osebo, število in čas (npr. -mo »1. oseba, množina, sedanjik«).

Besede delimo v besedne vrste.

Besednih vrst, to je skupin z enakimi pomenskimi lastnostmi in z enako vlogo v stavku, je osem: samostalniška beseda (žaba), pridevniška beseda (možganski), glagol (storimo), prislov (vnaprej), predlog (v), veznik (če), členek (vsaj) in medmet (brr).

Vsaka besedna vrsta ima svoje lastnosti:

- Samostalniške besede so besede, ki poimenujejo bitja, reči ali pojme.
- Pridevniške besede so besede, ki poimenujejo njihove lastnosti, vrsto, svojino ali količino.
- Glagol je beseda, s katero poimenujemo dejanje, dogajanje, zaznavanje, stanje.
- Prislovi so besede, ki poimenujejo kraj, čas, način ali vzrok dejanja.
- Predlogi so besede, ki poimenujejo neenakovredna razmerja med besedami ali besednimi zvezami in ki vplivajo na sklonsko obliko izraza za seboj.
- Vezniki so besede, ki poimenujejo logična razmerja med prvinami predmetnosti in ne vplivajo na obliko besede za seboj.
- Členki so besede, ki poimenujejo sporočevalčevo presojo stvarnosti (npr. le, se, tik), večjo ali manjšo stopnjo njegovega prepričanja o čem (npr. morda, zares, zagotovo), njegovo pritrjevanje (npr. da), zanikanje (npr. ne) ali vpraševanje (npr. ali).
- Medmeti so besede, ki neposredno izražajo sporočevalčevo doživljanje stvarnosti.

BESEDNE VRSTE							
Samostalniška beseda	Pridevniška beseda	Glagol	Prislov	Predlog	Veznik	Členek	Medmet
<i>žaba</i>	<i>možganski</i>	<i>storimo</i>	<i>vnaprej</i>	<i>v</i>	<i>če</i>	<i>vsaj</i>	<i>brr</i>

Tabela 2: Besedne vrste

3.5 SKLADNJA

Skladnja se ukvarja s skladanjem besed v besedne zveze, stavke; povezovanjem stavkov v povedi, teh pa v besedila. Besede (in povedi) moramo skladati premišljeno – paziti moramo na to, da bodo pomensko in oblikovno povezane ter pravilno razvrščene.

Ljudje posameznih sestavin predmetnosti ne poimenujemo ločenih, temveč v njihovi medsebojni povezanosti; predmetnost opisujemo, pripovedujemo o spremembah v njej, razlagamo vzroke ipd. Torej ne izgovarjamo oz. ne pišemo le niza nepovezanih besed, temveč besede povezujemo oz. skladamo v višje enote, npr. v besedne zveze, povedi, besedila.

VRSTE BESEDIL GLEDE NA ŠTEVILO POVEDI IN GLEDE NA ŠTEVILO SPOROČEVALCEV

enopovedno besedilo

večpovedno besedilo

enogovorno besedilo

dvogovorno besedilo

V enopovednih besedilih opazujemo sestavo povedi, v enogovornih večpovednih sestavo zvez povedi, v dvogovornih večpovednih besedilih pa sestavo zvez replik. (M. Bešter idr., Na pragu besedila 3.)

SLOVNIČNA SESTAVA POVEDI

Enostavčna poved	Večstavčna ali zložena poved
<i>Marija je Terezija je uvedla šolsko obveznost.</i>	<i>Marija Terezija je uvedla šolsko obveznost, da bi revnejšim pomagala pridobiti znanje.</i>

V enostavnih povedih opazujemo slovnično sestavo stavka, v večstavčnih pa slovnično sestavo zvez stavkov. Ne pozabimo pa, da je slovnična sestava le ena od sestav povedi – povedim namreč lahko določamo še okoliščinsko, naklonsko, predmetnopomensko, besedno in tvarno sestavo.

Stavek sestoji iz delov, ki jih imenujemo stavčni členi.

Splošne lastnosti stavčnih členov so:

1. vloga in vrste,
2. vprašalnica,
3. pomenska povezanost,
4. oblika,
5. oblikovna povezanost,
6. sestava,
7. položaj v stavku,
8. število.

STAVČNI ČLENI so tisti deli stavka, ki nosijo podatke o tem, kaj se dogaja, kdo oz. kaj to dela ipd. Na podlagi teh podatkov oz. na podlagi vprašalnic zanje ločimo štiri stavčne člene.

To so:

- povedek, ki pove, kaj se dogaja,
- osebek,
- predmet in
- prislovno določilo.

Stavčne člene prepoznamo s pomočjo vprašalnic – najprej vprašamo po povedku, nato pa po drugih stavčnih členih:

- Vprašalnica za povedek vsebuje splošni glagol za dogajanje oz. dogodek: kaj se je zgodilo, kaj se dogaja.
- Vprašalnica za osebek je praviloma kdo ali kaj + povedek, npr. Kdo je uvedel.
- Za predmet je več vprašalnic, npr. koga ali česa + povedek, komu ali čemu + povedek, koga ali kaj + povedek, o kom ali o čem + povedek, s kom ali s čim + povedek, npr. kaj je uvedla.
- Več vprašalnic je tudi za prislovno določilo, npr. kje + povedek, kdaj + povedek, kako + povedek, npr. kje je uvedla, kdaj je uvedla.

Vprašalnice za osebek, predmet in prislovno določilo vedno vsebujejo tudi povedek danega stavka, in sicer zato, ker ti trije stavčni členi pomensko dopolnjujejo povedek – so torej pomensko povezani s povedkom, neposredno med seboj pa ne. (M. Bešter idr., Na pragu besedila 3)

V povedku praviloma stoji glagol, ki ima posebno pomensko lastnost – vezljivost; to pomeni, da ob sebi predvideva oz. napoveduje dopolnila v določeni obliki. Glede na to, ali glagol v povedku napoveduje določen stavčni člen ali ne, delimo stavčne člene na napovedljive oz. vezljive in na nenapovedljive oz. nevezljive.

Stavčni členi imajo tudi bolj ali manj napovedljivo obliko.

V povedku je najpogosteje glagol v osebni obliki, v osebku so po navadi samostalniške in pridevniške besede v imenovalniku, v predmetu pa samostalniške in pridevniške besede v kakem drugem sklonu, torej v rodilniku, dajalniku, tožilniku, mestniku ali orodniku. V prislovnem določilu so navadno prislovi ali predložne zveze, katerih oblika ni vnaprej določena oz. napovedljiva iz povedka.

Na obliko stavčnega člena pogosto vpliva drug stavčni člen – torej so stavčni členi povezani tudi oblikovno oz. slovnično.

Oblika povedka je odvisna od oblike osebka, saj mu beseda v osebku določa osebo, spol in število. Oblikovno razmerje, v katerem ena beseda določa drugi osebo, število in spol, je izraženo z ujemanjem – zato pravimo, da se povedek ujema z osebkom.

Na obliko predmeta vpliva povedek, in sicer mu določa sklon, ne pa tudi osebe, števila ali spola. Oblikovno oz. slovnično razmerje, v katerem ena beseda določa drugi sklon, je izraženo z vezavo – predmet se torej veže s povedkom.

Oblika prislovnega določila načeloma ni odvisna od povedka, saj prislovna določila v nespremenjeni obliki le primikamo k povedku; tako oblikovno oz. slovnično razmerje je izraženo s primikom.

Stavčni členi sestojijo iz ene ali več besed.

Stavčni členi iz ene polnopomenske besede so goli, tisti iz več polnopomenskih besedil pa so zloženi. Včasih je stavčni člen sestavljen iz ene polnopomenske in ene nepolnopomenske besede.

Primer:

Ob ponedeljkih sklicujejo tiskovne konference.

Zadnji dan nam je tudi vreme pripravilo veliko presenečenje.

Prislovno določilo *ob ponedeljkih*, osebek *tudi vreme*, povedek *je pripravilo* – taki stavčni členi so goli, saj sestojijo iz samo ene polnopomenske besede.

Za položaj stavčnih členov v slovenščini veljajo drugačna pravila kakor npr. v germanskih in romanskih jezikih. Pri razvrščanju stavčnih členov moramo paziti le na to, da upoštevamo naslovnikovo znanje oz. poučenost – zato naj bi stavek pri navadnem sporočanju – čustveno umirjenem, brez posebnega poudarjanja – začeli s podatkom, za katerega domnevamo, da je naslovniku znan, končali pa naj bi ga z novim, naslovniku še neznanim podatkom. Tako razvrščanje stavčnih členov imenujemo členitev po aktualnosti – poznajo jo tudi drugi slovanski jeziki.

V stavku je lahko samo en povedek in samo en osebek, predmetov in prislovnih določil pa je lahko več – navadno so raznih vrst npr. prislovno določilo časa in kraja, predmet v dajalniku in tožilniku.

3.5.1 SKLADANJE BESED V POVED (UPOVEDOVANJE)

Vedeti moramo, da skladanje besed v poved ni golo poimenovanje oz. naštevanje prvin izseka predmetnosti (npr. Vesna, živeti, Trst), temveč gre za izražanje logičnih razmerij med prvinami tega izseka, npr. udeleženskih (prim. Vesna živi v Trstu – ne: Trsti živi v Vesni) ali prostorskih (prim. Vesna živi v Trstu – ne: Vesna živi pri Trstu) itd. Ta moramo najprej dobro razumeti v predmetnosti in jih nato znati pravilno izraziti.

Pri skladanju besed v poved se ravnamo po pravilih stavčne zgradbe. Udeleženska razmerja med prvinami izseka predmetnosti izražamo s stavčnimi členi, in sicer dejanje/stanje/potek/lastnost navadno v povedku, udeležence pa v drugih stavčnih členih – vršilca dejanja, nosilca stanja, poteka ali lastnosti navadno izrazimo v osebku, tistega, ki ga dejanje prizadeva, pa v tožilniškem predmetu (redkeje v rodilniškem, npr. če dejanje zanikamo), prejemnika navadno izrazimo v dajalniškem predmetu, prostor, cilj, čas dejanja ipd. pa v prislovnem določilu.

Udeležence pa lahko izrazimo tudi drugače.

Primerjajmo naslednja stavka:

Vozniki upoštevajo omejitev hitrosti.
Omejitev hitrosti je upoštevana.

Ugotovili smo, da lahko isti izsek predmetnosti izrazimo različno. Prvi sporočevalec je tvoril stavek iz treh stavčnih členov: v povedku je z osebno glagolsko obliko izrazil dejanje, v osebku je izrazil vršilca dejanja, v tožilniškem predmetu pa stvar, ki jo je dejanje prizadelo – tako je tvoril tvorni (aktivni) stavek. Drugi sporočevalec pa je tvoril stavek iz dveh stavčnih členov: v povedku je s trpnim deležnikom na –n/-t in osebno obliko glagola biti izrazil dejanje, v osebku pa stvar, ki jo je dejanje prizadelo – tako je tvoril trpni (pasivni) stavek. Trpni stavek v slovenščini lahko izrazimo tudi s se (npr. Omejitev hitrosti se upošteva.)

To, iz katerega zornega kota oz. na kateri način (to je na tvornega in trpnega) bo tvorjen stavek, je odvisno od sporočevalčeve miselne usmerjenosti: če se mu zdi to, kdo je vršilec dejanja, nepomembno oz. če želi vršilca dejanja zamolčati, tvori trpni stavek.

Prostorska razmerja med prvinami predmetnosti izražamo s predlogi (npr. za izražanje cilja, ki naj ga doseže gibanje – k) in prislovi (npr. izraža majhno razdaljo – blizu).

Ko besede skladamo v poved, moramo vedeti tudi to, da lahko večini slovenskih besed spreminjamo obliko in da je izbira oblike besede pogosto odvisna od oblike ali pomena druge besede.

Na oblikovno povezanost besed moramo paziti na primer:

- pri osebni obliki glagola v povedku – ta se namreč v osebi, številu in spolu ujema s samostalniško besedo v osebku;
- pri obliki samostalniške besede v predmetu – njen sklon namreč določa pomen glagola v povedku;
- pri obliki pridevniške besede – ta se v spolu, številu in sklonu ujema s samostalnikom, ki ga pomensko dopolnjuje;
- pri obliki samostalnika ob količinskih izrazih (razen ob glavnih števnikih od 1 do 4) – ta je namreč vedno v rodilniku, in sicer v ednini (če je samostalnik nešteven) oz. v množini (če je samostalnik števen);
- pri obliki samostalniške besede ob predlogu – njen sklon določa predlog, če pa le-ta predvideva več sklonskih različic, je izbira odvisna od pomenskih lastnosti glagola v povedku (to je premikanje ali stanje) ...

Nazadnje moramo pri skladanju besed paziti tudi na to, kako bomo besede razvrstili.

Primer:

Dijaki so odšli domov.

Domov so odšli dijaki.

Ko besede razvrščamo, moramo najprej določiti, s čim bomo poved začeli in s čim končali. Pri tem upoštevamo naslovnika, zato poved začnemo s tistim podatkom (oz. stavčnim členom), ki je naslovniku že znan (kar je del njegove splošne vednosti ali ker smo mu taisti podatek sporočili v prejšnji povedi), končamo pa jo z novim, naslovniku dotlej neznanim podatkom. (To razvrščanje imenujemo členitev po aktualnosti.)

Nato razvrščamo besede po pravilih o obveznem besednem redu – ta npr. določajo:

- da stoji ime pred priimkom (npr. Alenka Breznik),
- da stoji lastno ime za občnim imenom, katero natančneje določa (npr. krema Solea),
- da stoji pridevniška beseda pred samostalniško besedo (npr. naši hiši),
- kako se medsebojno razvrščene pridevniške besede v levem prilastku (npr. moj novi dežni plašč),
- da stoji naslonka (to je beseda brez naglasa) praviloma za prvim stavčnim členom (npr. Otrok se smeje klovnu).

Pesniki in pisatelji včasih v svojih delih hote kršijo katero od navedenih pravil – zaradi izbrane metrične sheme v pesništvu ali zaradi doseganja posebnega učinka na bralca. V tem primeru govorimo o slogovno zaznamovanem besednem redu (npr. *Vida lepa* je odgovorila).

4 SOCIALNE ZVRSTI SLOVENSKEGA JEZIKA

4.1 SPLOŠNO

Socialnih zvrsti jezika je veliko, nekatere so razširjene po vsem slovenskem prostoru, druge pa so omejene na en sam del Slovenije oz. na eno samo skupino ljudi.

Vemo, da Gorenjci govorijo nekoliko drugače kakor Štajerci, da se v mestih govori drugače kakor na podeželju, tudi gledališki igralec na odru govori drugače kakor v gostilni ipd.

Vsako tako jezikovno skupino, posebej ustvarjeno in primerno za sporočanje v določenih okoliščinah (seveda z upoštevanjem govorničeve družbene in pokrajinske pripadnosti, izobrazbe, starosti itd.), imenujemo jezikovna zvrst.

4.2 DELITEV SOCIALNIH ZVRSTI JEZIKA

Slovenščino delimo na socialne zvrsti glede na govorni položaj sporočevalca. Drugače je, če govorimo množici ljudi ali če otroku pripovedujemo pravljico. V obeh primerih uporabljamo slovenski jezik, vendar drugo socialno zvrst.

4.3 KNJIŽNI JEZIK

Knjižni jezik je zvrst, ki se uporablja v javnosti. Uporabljata se dve obliki: zborni jezik in knjižni pogovorni jezik.

Zborni jezik se popolnoma drži pravopisnih in pravorečnih pravil jezika, zato se lahko uporablja le, kadar govorec bere ali recitira. Priročniki, kot so Slovar slovenskega knjižnega jezika, Slovenska slovnica in Slovenski pravopis, vsebujejo natančna pravila za rabo te zvrsti.

Splošni pogovorni jezik je bližje pogovornemu jeziku in ne upošteva vseh pravil zborne izgovorjave. V splošnem pogovornem jeziku izgovarjamo nedoločnike brez končnega i, ponekod je dovoljena krnitev (nenaglašenih) samoglasnikov (tud namesto tudi). Knjižni pogovorni jezik je skupen vsem govorcem slovenskega jezika, uporablja pa ga širok krog ljudi: vsi, ki nastopajo v javnosti ali na predstavitev, učitelji, predavatelji, direktorji na sestankih. Obe knjižni zvrsti se mora govorec naučiti.

4.4 NEKNJIŽNI JEZIK

Neknjižni jezik se v nasprotju s knjižnim večinoma govori, in sicer v zasebnem govornem položaju, različno na različnih koncih Slovenije oz. v posameznih interesnih skupinah. Neknjižne zvrsti so torej prostorsko ali interesno omejene, zato jih delimo na:

- prostorske in
- interesne zvrsti. (Bešter idr., Na pragu besedila 1)

Prostorske zvrsti jezika delimo na:

- narečja in
- pokrajinsko pogovorne jezike.

Interesne zvrsti jezika delimo na:

- sleng
- žargon in
- argo.

Narečje je posebna oblika jezika, ki se govori samo na določenem in nekoč skoraj samo s kmečkim prebivalstvom naseljenem ozemlju znotraj narodnega ozemlja kot celote. Vsaka vas govori malo po svoje.

Pokrajinskih pogovornih jezikov je več, vendar precej manj kot narečij, saj jih govorijo v večjih prostorskih enotah Slovenije (pokrajinah oz. v večjih središčih in ob njih). Tako poznamo npr. gorenjski, primorski, koroški ... pogovorni jezik.

Neknjižni pogovorni jezik ni primeren za javno govorno nastopanje, uporablja se v vsakdanjih pogovorih ljudi iz istega mesta oz. iste pokrajine. Od splošnega pogovornega jezika se loči po večjem številu narečnih prvin, predvsem v glasoslovju (npr. bolj ali manj izrazita samoglasniška redukcija, drugo naglasno mesto v besedah) in besedju (še preveč prevzetih in narečnih besed, na Primorskem npr. briškola, marendica).

Žargon je jezik, ki ga pri svojem delu uporabljajo pripadniki številnih poklicnih skupin npr. mehaniki, zidarji, zdravniki. Žargonski izrazi so nekakšni neuradni strokovni izrazi posamezne stroke in so človeku druge stroke težko razumljivi (npr. avtomobilisti pravijo, da dajo v drugo (drugo prestavo), da kdo naredi totalko (pri čelnem trčenju popolnoma razbije avto)).

Sleng opazimo pri izražanju v nižjem pogovornem jeziku in je povezan s starostjo govorečega. V njem se uporablja dosti čustveno obarvanih besed, nenehno se obnavlja z novimi, presenetljivimi besedami in besednimi zvezami ali njihovimi pomeni, bodisi da jih izvirno ustvarja bodisi da jih prevzema iz drugih jezikov (naš najstniški sleng npr. velik prevzema iz srbohrvaščine in angleščine).

SOCIALNE ZVRSTI SLOVENSKEGA JEZIKA				
KNJIŽNI JEZIK		NEKNJIŽNI JEZIK		
ZBORNI JEZIK	KNJIŽNI POGOVORNI JEZIK	PROSTORSKE ZVRSTI		INTERESNE ZVRSTI
		NAREČJA	POKRAJINSKI POGOVORNI JEZIKI	SLENG

Tabela 3: Tabela socialnih zvrsti slovenskega jezika

5 SLOVENSKA NAREČJA

Slovenski jezik, ki ga za medsebojno sporazumevanje uporablja le kakih 2–2,5 milijona Slovencev doma in po svetu, je med najmanjšimi slovanskimi jeziki, vendar je narečno najbolj razčlenjen od vseh. Po opisu in klasifikaciji Frana Ramovša v knjigi *Dialekti* (1935) ima več kot štirideset narečij in izrazitejših govorov, razdeljenih na sedem narečnih baz in skupin, od katerih ima vsaka več narečij ali vsaj govorov.

Za vsako skupino narečij je značilen podoben slušni vtis, čeprav se sicer med seboj pogosto zelo ločijo. Te skupine so:

- koroška,
- primorska,
- rovtarska,
- gorenjska,
- dolenska,
- štajerska in
- panonska.

Slika 1: Zemljevid slovenskih narečij

Zato je slovenski jezik v narečnem pogledu in zaradi zapletenega razvoja celo bolj zanimiv kot drugi večji slovanski jeziki. (Logar, 1975).

Slovenski jezik ima okrog petdeset narečij in govorov.

Izid Trubarjevega Abecednika in Katekizma ter drugih knjig od leta 1550 do 1595 dokazuje, da je bila takrat slovenščina že cepljena na narečja. Protestanti so postavili načelo, naj se knjižni jezik izogiba pretirane narečnosti in naj se izogiba

tujk. Trubar je za osnovo svojega pisnega izražanja uporabil govor Ljubljančanov, ki je bil takrat precej dolensko obarvan.

5.1 GORENJSKO NAREČJE

Gorenjsko narečje se govori od Karavank in Julijskih Alp na severu in severozahodu do Save na jugu in Ljubljane ter njene okolice na jugozahodu. Govor Rateč je še zilijski, Kranjske Gore in Podkorena pa zilijsko-gorenjski. Vzhodna meja gorenjskega narečja poteka po nekdanji zgodovinski meji med Kranjsko in Štajersko, zahodna pa po vzhodni in severni meji rovtarskih narečij. Gorenjsko narečje ni enotno. Po Franu Ramovšu ima štiri govore: severozahodnega, osrednjega, vzhodnega in jugozahodnega. Tipično gorenjsko narečje se govori na severozahodu in v trikotniku Ljubljana–Kamnik–Kranj, od tod dalje pa se gorenjščina približuje srednesavinjskemu, zagorsko-trboveljskemu govoru posavskega narečja in dolenskem narečju.

5.2 ZNAČILNOSTI GORENJSKEGA NAREČJA

Za gorenjsko narečje so značilni dolgi in kratki poudarjeni samoglasniki. Slednji so možni samo v zadnjih in edinih besednih zlogih. Južni gorenjski govori imajo samo dolge poudarjene samoglasnike, ker so se vsi kratki poudarjeni podaljšali.

Vsi gorenjski govori so srednje samostalnice spremenili v moške, pri čemer je končnica -o v severovzhodnih govorih lahko še ohranjena, večinoma pa ne, medtem ko je končnica -e ohranjena. V množini so srednji samostalniki ohranili končnico -a, so pa ženskega spola (lé:pe deklé:ta). (Lepe dekleta se po pol` sprehajajo, fantin jih skrivje gledajo, na štanth za nh lectov srce hpujejo.)

Končnica za orodnik ednine in dajalnik množine moških in srednjih samostalnikov je -am (s stolam).

V sklanjatvi zaimkov in pridevnikov se oblika dajalnika ednine posplošuje tudi v mestnik in orodnik (starmo, pr starmo, tapraumo), vendar to še ni prevladalo v vseh gorenjskih govorih. Končnica -mo se je verjetno razvila iz -mu preko -me, kjer se je e pod vplivom m zaokrožil in spremenil v o. Ta o pa se je nato po analogiji razširil še v samostalniško sklanjatev (brá:to).

Gorenjščina ima dve obliki nedoločnika: na -ti/či se v severozahodnih in na -t/č v južnih gorenjskih govorih. Glede na to je tudi mesto naglasa pogosto različno (nosi:te! nó:set/nó:st), ker je v nekaterih kratkih oblikah nedoločnika prišlo do premika naglasa s končnega zloga na e/o.

Nekaj primerov

kú:lk – koliko

cá:xn – znamenje

za cá:xnat – zaznamovati

tkú:i – toliko

ydó: – hudo

bá:rowa – vprašala
zbar`wou – vpraševal
fé:xta – prosi
potanú:štr – molek
či:kla – krilo

5.3 ŠTAJERSKO NAREČJE

Ozemlje slovenskih štajerskih narečij je sorazmerno obsežno. Na zahodu mejijo na gorenjsko, na severu na koroško, na severovzhodu na nemške štajerske govore, ob Muri na prekmursko narečje, od Mure do izliva Sotle v Savo na hrvaške kajkavske govore, na jugu ob Savi pa na vzhodnodolenjske govore. (Logar, 1996)

Ozemlje štajerskih narečij in govorov, njegovo današnje velikost in obliko so izoblikovale stoletja trajajoče političnoupravne in cerkvenouppravne meje, ki so se večinoma naslonile na naravne zemljepisne meje, gorovja, hribovja, razvodja in reke. Tako npr. Gorenjce od Štajercev v narečnem pogledu še danes deli nekdanja in sedanja kranjsko-štajerska deželna meja, potekajoča od Kamniških planin v jugovzhodni smeri na Zasavsko hribovje. Tudi nekdanja štajersko-koroška deželna meja je v bistvu še danes meja med štajerskimi in koroškimi govori v dolinah Meže, Mislinje in Drave in njihovih pritokov, čeprav se je vsaj na dravskem področju že davno spremenila. Mura, ki deli štajerske govore od prekmurskih, je bila prav tako dolgo politična meja med avstrijsko Štajersko in madžarsko državo. Zgornjesavinjsko štajersko narečje, ki se stika z gorenjščino kamniške okolice, se je razvilo na ozemlju benediktinskega samostana v Gornjem Gradu. Cerkvenouppravna meja je tako postala tudi meja med govori dveh narečij. (Logar, 1996)

5.4 ZNAČILNOSTI ŠTAJERSKEGA NAREČJA

Štajersko ozemlje, na katerem se sedaj govori – če ne upoštevamo prekmurščine – sedem narečij z mnogimi krajevnimi govori, namreč zgornje in srednjesavinsko, srednještajersko, pohorsko, obsoteljsko-bizeljsko, goričansko in prleško, je bilo v času najstarejše dialektizacije slovenskega jezika (12.–13. st.) v narečnem pogledu bolj ali manj enotno. Še več, približno tako kot po današnjem Štajerskem se je tedaj verjetno govorilo tudi po Gorenjskem Dolenjskem, Notranjskem in v Prekmurju, skratka na vsej jugovzhodni polovici tedanjega slovenskega ozemlja. V nasprotju s severozahodnim delom slovenskega jezikovnega ozemlja so bili zanjo značilni zlasti tile pojavi:

Stalno dolgi /e/ in padajoči /o/ sta se tod razvila v diftonga /ei/ in /ou/, medtem ko je bil stari akutirani jat zastopan s kratkim ozkim /e/, novoakutirani /o/ pa s kratkim /o/: zvéizda, snéig, leis; mouč. (Logar, 1996)

Sčasoma pa so se tudi na štajerskem jezikovnem ozemlju začele kazati zasnove kasnejših narečij in govorov.

Tu je zlasti potrebno poudariti, da je na enem delu tega ozemlja razmeroma zgodaj prišlo do akutiranja kračin v nezadnjih zlogih. Zato so tam zastopniki stalno dolgih in akutiranih samoglasnikov v nezadnjih zlogih enaki. To je zlasti vidno v primeru /ě/,

/e/ in /o/: strêha > streiha = ceista, breiza = zvezda, sneig, leis:nésel>neisu, reiku, peiku = peič. Ta izenačitev je značilna za današnje srednjesavinjsko, srednještajersko in obsotelsko-bizeljsko narečje. (Logar, 1996)

Na drugem delu štajerskega ozemlja pa so se akutirani samoglasniki tudi podaljšali, vendar pa ne tako zgodaj, temveč nekaj kasneje. Zato v razvoju niso mogli iti vzporedno s stalno dolgimi. Časovna razlika v podaljšanju se zato sedaj kaže v dvojnih dolgih zastopnikih za /e/ in /o/. Taki dvojni refleksi so značilni za zgornjesavinjsko, pohorsko in goričansko narečje: zvezda, snek, peč, breza, neso, – zgornjesavinjsko narečje: zvâizda, snâik, pâič, brîza, nîsu; pohorsko narečje: nusim, hudim. (Logar, 1996)

Štajersko jezikovno ozemlje je doživelo še eno važno, verjetno zgodnjo cepitev, ki se je pokazala v usodi samoglasnika /u/. Na enem delu je namreč ta glas prešel v /ü/, drugod pa je ostal ali pa se razvil v /uu/, /ou/. Prvi razvoj /u>ü/ je značilen za srednještajersko, prleško, prekmursko in obsotelsko-bizeljsko narečje, drugi zlasti za zgornje in srednjesavinjsko (u), tretji (u>u_u/o_u/ pa za pohorsko narečje (muha; müha; mu_uuha; mo_uuha). (Logar, 1996)

Nekaj podobnega se je dogajalo tudi z dolgim /a/, ki se je na delu štajerskega ozemlja ohranil, drugod pa se je labiovelariziral v bolj ali manj široki /o/ mačka; močka).

To so samo nekateri pomembnejši elementi jezikovnega razvoja, ki so razmeroma zgodaj razcepili prej enotno štajersko ozemlje in postali kasneje pomembni pri nastanku današnjih štajerskih narečij in govorov. (Logar, 1996)

Zanimiv je tudi različni razvoj kratkih naglašanih /i/ in /u/ v zaprtih zlogih. V večini štajerskih govorov je tudi prišlo samo do podaljšanja samoglasnika, ponekod tudi do diftongizacije (ii, uu), drugod pa sta /i/ in /u/ prešla v diftonga /ie/ in /üe/. V nekaterih štajerskih govorih pa sta se taka samoglasnika po predhodni redukciji izenačila v enem samem samoglasniku, ki je /ü/, drugod pa /ö/: nüt, süt, küp; nöt, söt, köp, kröh. (Logar, 1996)

Razvoj tonemov je povsod po Štajerskem privedel do odprave tonemskih nasprotij. Tako danes noben štajerski govor ne loči rastočih in padajočih naglasov niti v dolgih niti v kratkih zlogih. Tonski potek je tod en sam, namreč padajoč. Vendar pa ta pojav ni izključno štajerski, temveč ga poznajo tudi nekateri sosednji gorenjski in koroški govori, pa tudi vse medijsko narečje v dolini Save.

Pač pa so med štajerskimi narečji razlike glede kvantitete naglašanih zlogov. Medtem ko so kratki naglašeni zlogi mogoči v savinjskih, goričanskih in prleških govorih, pa so bila v pohorskih, srednještajerskih in v večini obsotelsko-bizeljskih govorov kvantitetna nasprotja odpravljena, ker so se kratki naglašeni samoglasniki podaljšali. Zato so med posameznimi štajerskimi narečji in govori razmeroma velike ritmično-quantitetne razlike. (Logar, 1996)

Nekaj primerov:
kolôw/kolâw – kolo
šôwla/šâwla – šola
prosôw/prosâw – proso
kôwst/kâwst – kost
nôwč/nâwč – noč
okôw/okâw – oko
prôwsm/prâwsm – prosim

6 PRIMERJAVA GORENJSKEGA IN ŠTAJERSKEGA NAREČJA PO POSNETEM GOVORU

6.1 BESEDILO V KNJIŽNEM JEZIKU

PRIPRAVA IN PEČENJE KRUHA

Domač kvas namočimo v en liter mlačne vode. V večjo skledo presejemo mešano moko in sicer pšenično, rženo, ječmenovo in koruzno. Na sredino moke naredimo jamico, v katero vmešamo razredčen kvas. Ko kvas vzhaja, pripravimo sol in toliko mlačne vode, kolikor je pač potrebujemo. Nato pričnemo z obema rokama testo gnesti. To je težko delo, saj je kar precej testa za štiri do pet hlebčkov, ki tehtajo po tri kilograme.

Gnetenje traja približno pol ure. Po testu posujemo malo moke in ga pokrijemo. Testo vzhaja dve uri. Ko je vzhajano, naredimo štiri do pet okroglih hlebčkov, ki jih spet damo vzhajat v zato pripravljene košarice in jih pokrijemo.

V tem času moramo zakuriti kmečko peč. V peč damo butare iz suhih bukovih vej, zakurimo in na goreče trske naložimo suha bukova drva. Drva morajo toliko pogoreti, da nastane žerjavica, katero porazdelimo po peči, da se tla v peči enakomerno segrejejo. Nato žerjavico potisnemo v kote peči. Tla na sredini peči pometemo z mokro metlo, da se nanjo prime pepel. V tem času so hlebčki v košarah že vzhajani.

Vzamemo lopar, ki ga potresemo z moko, da se testo ne prime nanj in se tudi lepo popelje v peč. Ko vse hlebčke damo v peč, jo takoj zapremo. Kruh se mora peči uro in pol.

Ko je kruh pečen, peč odpremo in vsak hlebček naložimo na lopar, s pomočjo katerega ga vzamemo iz peči. Vsak hlebček očistimo z omelcem in ga damo v košaro ter pokrijemo, da se počasi ohladi in omehta.

6.2 BESEDILO V ŠTAJERSKEM NAREČJU

Predstavljamo štajersko narečje, ki se govori v kraju Jurovski Dol. Jurovski Dol leži med Mariborom in Lenartom.

PRIPRAVA IN PEČENJE KRÜHA

V en liter mlačne vode namočimo domač kvas. F nečke nasejemo melo, mešano pšenično, žitno, ječmeno in koruzno. Na sredino mele naredimo jamico, f jamico zmešamo razrečen kvas. Ko kvas kúpne, pripravimo mlačno vodo, kolikor jo pač nücamo, in sol. Te pa začnemo z obema rokoma mesit. Mesit je težko delo, saj je dosti testa za štiri do pet kolačkof, ki vagajo po tri kilograme.

Mesene traja dobre pou würe. Testo poštúpamo z melo in pokrijemo. Testo kúpnavle do dve würe. Ko je kúppljeno, naredimo štiri do pet okroglih kolačkof, ki jih spet damo vkúpnavat f zato pripravljeno košarico in pokrijemo.

Zdaj moramo zakurit krušno peč, v peč damo en bašelj suhe bukove hoste, podkürimo, na gorečo hosto naložimo suha bukova drva. Drva morajo do kraja pogoret, da nastane drobna žerjavica, ki jo lepo razdrobimo po celem pečnem podnu, da se fejest segreje. Nato fso žerjavico potisnemo v kote peči, f sredino peči pa pometemo z mokro metlo, da se nanjo sprime pepev. Sedaj so kolački f košaricah že küpjeni za pripravo v peč. Vzamemo lopar in ga poštúpamo z melo, da se ne sprime in se fajn zapela iz loparja. Fse kolačke zmečemo f peč, takoj zapremo. Pečti se mora eno pa pou ure.

Ko je krüh pečen, odpremo peč in fsak kolaček potegnemo iz peči na lopar in ga spücamo z omelcem. Damo f košare, pokrijemo, da se počasi ohladi in zmeħča. Načnemo ga, ko je mrzel.

6.3 BESEDILO V GORENJSKEM NAREČJU

Predstavljamo gorenjsko narečje, ki se govori v Gorjah pri Bledu.

PR´PRAVA PA PEČENE KRUHA AL' PA PEKA KRUHA

V anmo litro mau topve vode namočmo domč kvas. U skledo presejemo moko, zmešano z ušenično, rženo, ječmenovo pa turščno. Na sredo moke nardemo jamco, notr pa damo razredčen kvas. K kvas narase, prštiamo mau mvačne vode, kulkr jo pč nucamo, pa mau soli. Po pa začnemo z obema rokama mest.

Mest je težk deu, sej je kr dost testa za štir do pet hlebčkov, k vagajo po tri kile.

Mesene traja dobre po ure Testo posujemo z moko pa pokrijemo. Testo ushaja do dve ure. K je ushajan, nardemo štir do pet hlebčkov, k jih spet damo ushajati u zato prštimanh peharjh, pa pokrijemo.

U tmo cajt mormo zakrit krušno peč. U peč damo suhe treske, jh zakurmo, gor pa damo an bačk s suh'h bukovh vej, uhka pa tud damo an bukov polen. To more pogoret, da j fajn žrjavca. Žrjavco porazdelemo po ceumo podno u peč, da se podn enakomern zgreje. Po pa žrjavco porinemo po koth u peč. Podn u sred pomedemo z mokrmo omevam, da se nanga prime pepeu. Zej so hlebčk v peharjh že ushajan. Uzamemo opar, ga posujemo z moko, da se testo na prime nanga, pa da se z nega fajn popele u peč. K use hlebčke damo u peč, jo koj zapremo. Pečt se more uro pa po.

K je krh pečen, peč odpremo, po pa usak hlebček z oparjem uzamemo s peči, ga z omevčkam al pa vlažno cuno spucamo, damo v peharje pa pokrijemo, da se ohvadi. K je hvadn, ga pa uhka začnemo jest.

6.4 PRIMERJAVA BESEDIL PO JEZIKOVNIH RAVNINAH

6.4.1 Glasoslovna primerjava

Za gorenjsko narečje so značilni dolgi in kratki poudarjeni samoglasniki. Slednji so možni samo v zadnjih in edinih besednih zlogih. Južni gorenjski govori imajo samo dolge poudarjene samoglasnike, ker so se vsi kratki poudarjeni podaljšali.

Štajersko jezikovno ozemlje je doživelo še eno važno, verjetno zgodnjo cepitev, ki se je pokazala v usodi samoglasnika /u/. Na enem delu je namreč ta glas prešel v /ü/, drugod pa je ostal ali pa se razvil v /uu/, /ou/. Prvi razvoj /u>ü/ je značilen za srednještajersko, prleško, prekmursko in oboteslko-bizeljsko narečje, drugi zlasti za zgornje in srednjesavinsko (u), tretji (u>uu/ou/ pa za pohorsko narečje (muha; müha; muuha; mouha). (Logar, 1996)

Nekaj podobnega se je dogajalo tudi z dolgim /a/, ki se je na delu štajerskega ozemlja ohranil, drugod pa se je labiovelariziral v bolj ali manj široki /o/ (mačka; močka).

Primeri iz gorenjskega narečja:

nesti – nest
podnevi – podnev
tudi – tud
cigan – cgn
miš – mš

Primeri iz štajerskega narečja:

kruh – krüh
ura – würa
rabimo – nücamo
vzhajati – küpniti

6.4.2 Besedoslovna primerjava

Besede so dogovorjena znamenja iz glasov ali črk, s katerimi kaj poimenujemo, npr. domačo žival, ki lovi miši, z besedo mačka, vzročno razmerje med dvema dejanjema z besedo ker, vljudno zahtevo z besedo prosim, sporočevalca z besedo jaz...

Vsaka beseda zato nekaj pomeni. Večina besed nima enega samega pomena, temveč jih ima po več (prim. konj 1. domača žival, 2. velik, neroden človek, 3. šahovska figura, 4. telovadno orodje). V slovarju, ki je urejena zbirka besed in njihovih razlag, prevladujejo večpomenske besede; enopomenske besede so redke – večinoma so to nekateri strokovni izrazi (termini, npr. *dobrin* agr. krompir domače sorte s svetlo rumenim mesom, odporen zlasti proti raku).

Seveda pa je v krajih, ki mejijo s sosednjo Avstrijo, prevzetih veliko nemških besed.

Primer za Gorenjsko:

nucati – rabiti
hozentregarji – naramnice

fršlus – zadruga
knof – gumb
poštupati – posejati

Primeri za Štajersko:
rabiti – nūcati
potresti – poštūpati
počistiti – spūcati

6.4.3 Oblikoslovna primerjava

V slovenščini obstajata dve vrsti besed: besede, ki se jim oblika spreminja (npr. učitelj), in besede, ki se jim oblika ne spreminja (npr. v). Za besede, ki se jim oblika spreminja, pravimo, da se pregibajo; zato jih imenujemo pregibne besede. Besede z nespremenljivo obliko pa so nepregibne.

V pregibnih besedah se spreminja le en del besede, in sicer končni; del besede pred njim pa se ne spreminja. Zato imajo pregibne besede posebno slovnično sestavo – sestojijo iz dveh delov: iz osnove (to je tistega dela, ki se ne spreminja) in končnice (to je tistega dela, ki se spreminja).

Osnova in končnica imata različno vlogo: osnova je nosilec predmetnega pomena (npr. gimnazij- »srednja šola za splošno izobrazbo«), končnica pa ima slovnični pomen, saj zaznamuje spol, število in sklon (npr. -a »ženski spol, ednina, imenovalnik«) ali osebo, število in čas (npr. -mo »1. oseba, množina, sedanjik«).

V oblikoslovju je precejšen del narečij izgubil večino posebnih oblik in srednji spol, in sicer tako, da jih je zamenjal z oblikami za moški ali za ženski spol.

Primer:
novi – ta nov
dve jajci – dva jajca
dve hiši – dve hiše
dve sta prišli – dve sta pršle

6.4.4 Skladenjska primerjava

Skladanje besed v poved ni golo poimenovanje oz. naštevanje prvin izseka predmetnosti (npr. Vesna, živeti, Trst), temveč gre za izražanje logičnih razmerij med prvinami tega izseka, npr. udeleženskih (prim. Vesna živi v Trstu – ne: Trsti živi v Vesni) ali prostorskih (prim. Vesna živi v Trstu – ne: Vesna živi pri Trstu) itd. Ta moramo najprej dobro razumeti v predmetnosti in jih nato znati pravilno izraziti.

Med besediloma v gorenjskem in štajerskem narečju ni bistvenih razlik.

Lahko bi rekli, da je besedni red kar podoben.

Primerjava:

Štajersko narečje:

V en liter mlačne vode namočimo domač kvas. F nečke nasejemo melo, mešano pšenično, žitno, ječmeno in koruzno.

Gorenjsko narečje:

U anmo litro mau topve vode namočmo domč kvas. U skledo presejemo moko zmešano z ušenično, rženo, ječmenovo pa turščno.

6.5 PRIMERJAVA BESED

štajerske besede

krüh
 en liter
 topla voda
 nečka
 pšenična mela
 žitna mela
 koruzna mela
 sredina
 naredimo
 jamica
 küpne
 koliko
 pač
 nūcamo
 te
 mesit
 težko
 delo
 dosti
 štiri
 kolačkof
 tri kilograme
 würe
 poštupamo
 poštupamo
 košarice
 zakürit
 bašel
 sühe
 bükove hoste
 mokra metla
 pečti
 spücamo
 mrzel
 zapela

gorenjske besede

krh
 an litr
 topva voda
 skleda
 ušenična moka
 ržena moka
 turščna moka
 sreda
 nardemo
 jamca
 ushaja
 kulkr
 pč
 nucamo
 po
 mest
 težk
 deu
 dost
 štir
 hlebčkov
 tri kile
 ure
 poštupamo
 posejemo
 peharje
 zakrit
 bačk
 suh'h
 bukovh polen
 mokra metva
 pečt
 spucamo
 mrzu, hvadn
 popele

fse
f

use
u

Ugotavljamo, da gorenjsko narečje izpušča samoglasnike oz. jih krajša, npr. v štajerskem narečju se beseda »težko« izgovori »teško«, v gorenjskem narečju »tešk«.

Predstavljena govorica se uporablja v vasi Gorje pri Bledu. Seveda so si narečja v okolici Bleda, kamor spadajo tudi Gorje, pa vse do Bohinja, kar podobna.

V štajerskem narečju ženske govorijo npr. Prišla sem k teti na obisk. V gorjanskem narečju pa Pršu sem k tet u vas ali Pršva sem k tet u vas, vendar se v narečju oziroma pogovoru glas »u« vas izpusti, tako, da se izgovori samo »Pršu sem k tet vas.«

7 ZAKLJUČEK

Dejstvo je, da se narečja ohranjajo na podeželju, s selitvijo ljudi v mesta pa se vse bolj mešajo oz. celo izgubljajo.

Zaradi današnje podobnosti med večino evropskih jezikov in nekaterimi azijskimi jeziki jezikoslovci domnevajo, da ti jeziki, med njimi tudi slovenščina, izvirajo iz skupnega prajezika. To je bil indoevropski prajezik (praindoevropščina), ki so ga govorili sredi 3. tisočletja pred našim štetjem na ozemlju vzhodne Evrope in Azije (od vzhodnih Karpatov do Turkeстана ali celo Altaja) in naj bi bil samo eden od številnih prajezikov, oblikovanih po svetu.

Ko so se slovanska plemena začela seliti na vzhod, zahod in jug, njihov jezik verjetno ni bil več čisto enovit, temveč se je že začel nekoliko cepiti na narečja. Po razselitvi pa so se narečne razlike zaradi medsebojnega mešanja in mešanja s staroselci, stikov z drugimi sosedi in drugih dejavnikov v nekaj stoletjih zelo povečale in tako so se izoblikovali posamezni slovanski jeziki.

Na nastajanje številnih narečij je vplival tisočletni zgodovinski razvoj. Eden najpomembnejših vzrokov za razcepljenost je bila verjetno že naselitev slovenskega ozemlja: potekala je namreč z več strani in z raznimi slovanskimi plemeni.

Na nastajanje številnih narečij je vplival tisočletni zgodovinski razvoj. Eden najpomembnejših vzrokov za razcepljenost je bila verjetno že naselitev slovenskega ozemlja: potekala je namreč z več strani in z raznimi slovanskimi plemeni. Drugi pomembnejši vplivi pa so bili tudi zemljepisne razmere, pomembnejše prometne poti, upravne in cerkvene meje, soseščina nemškega, italijanskega, madžarskega in hrvaškega jezika.

V novejšem času je za usodo in razvoj narečij odločilen nagli gospodarski razvoj, zaradi katerega se je veliko ljudi preselilo s podeželja v mesta. Na narečne govore močno vplivajo tudi šolstvo, radio in televizija, ker premagujejo vse zemljepisne in podobne meje ter posebno med mladino krepi vpliv knjižnega jezika.

Raziskovalcev slovenskih narečij so Tine Logar, Franc Ramovš, Zinka Zorko.

Za to temo smo se odločili zato, da bi vzpodbudili ljudi, ki so se doma učili govoriti v narečju, da se tega ni treba sramovati, temveč je prav, da ga pri vsakdanjem sporazumevanju v domačih krajih in ustreznem okolju še naprej neprisiljeno govorijo, saj jim lahko daje občutek sproščene domačnosti, nekatere reči pa je mogoče v narečju povedati celo bolj natančno, na kratko in duhovito kakor v knjižnem jeziku. Narečje danes ni več znamenje samo kmečkega stanu, temveč krajevne domačnosti govorečega sploh, tudi delavca ali izobraženca.

Glavna podobnost med gorenjskimi in štajerskimi narečji je v tem, da obe narečji uporabljata veliko besed, prevzetih iz nemščine.

Razlikujeta se v tem, da gorenjsko narečje uporablja kratke samoglasnike, štajersko narečje uporablja dvoglasnike, ne pa poglasnikov.

V zaključku želimo uporabiti misel Milana Kamnika, koroškega kantavtorja, ki je v veliki meri hvaležen tistim, ki so ga usmerjali, in kljubuje današnjim muham enodnevnice s svojim koroškim narečjem, in za katerega se postavi z mislijo: »Če nimaš narečja, nimaš jezika.«

LITERATURA IN VIRI

Knjige:

- Bešter, M. idr., (2002), Na pragu besedila 1, Založba Rokus, Ljubljana
Bešter, M. idr., (2002), Na pragu besedila 2, Založba Rokus, Ljubljana
Bešter, M. idr., (2002), Na pragu besedila 3, Založba Rokus, Ljubljana
Bešter, M. idr., (2002), Na pragu besedila 4, Založba Rokus, Ljubljana
Bibič, J. (1978) Slovenski jezik in stilistika, DDU Univerzum, Ljubljana
Logar, T. (1975) Slovenska narečja, Mladinska knjiga, Ljubljana
Logar, T. (1993) Slovenska narečja, Mladinska knjiga, Ljubljana
Peklenik, A. (2006) Poslovno sporazumevanje v slovenskem jeziku, Kranj
SAZU: Slovenski pravopis 1 – Pravila (1990), Ljubljana
SAZU: Slovenski pravopis (2001), Ljubljana
Toporišič, J. (2000) Slovenska slovnica, Založba Obzorja, Maribor

TABELE

Tabela 1: Glasovi slovenskega knjižnega jezika

Tabela 2: Besedne vrste

Tabela 3: Socialne zvrsti slovenskega knjižnega jezika

KAZALO SLIK

Slika 1: Zemljevid slovenskih narečij